

Heidi Jacobsen
Oslo

Det sosiale barnet Utviklingstemaer og utfordringer i løpet av barnets andre og tredje leveår

Denne artikkelen tar utgangspunkt i en prøveforelesningen i forbindelse med en avhandling som handlet om tilknytning og utvikling hos fosterbarn ved 2 og 3 års alder. Temaet for prøveforelesningen var: *Developmental themes and challenges during the 2nd and 3rd year of life*. Artikkelen vil handle om barn generelt, men i løpet av artikkelen vil forskning som viser hvilke utfordringer for eksempel fosterbarn kan ha innenfor noen av disse utviklingstemaene bli presentert. Først vil utviklingsområder som er sentrale innenfor barnets sosiale utvikling bli definert og deretter vil to teoretiske rammeverk som barn utvikling kan sees i lys av bli beskrevet; Transaksjonsmodellen og *The differential susceptibility hypothesis*. Till slutt vil de ulike temaene og utfordringene bli presentert.

I løpet av barnets første tre leveår skal barnet lære et stort spekter av ferdigheter som vil være en del av dets sosiale utvikling. Barnet må derfor være i stand til å løse svært mange utfordringer i sin utvikling som en sosial kompetent person. Hvert tema er et stort forskningsområde i seg selv og i artikkelen, som i prøveforelesningen, vil jeg bare

ta for meg en svært begrenset del av disse områdene. Barnets andre og tredje leveår kan defineres som "toddlerhood" som jeg her vil oversette med småbarnsalder. Begrepet *toddlerhood* er i seg selv beskrivende fordi det betegner barnets prøvende utforskning i form av måten barnet beveger seg på; barnet går med korte og litt vakkende skritt. Bar-

net er i en utprøvningsfase og ennå ikke helt kompetent i sin fysiske utvikling, og heller ikke i sin sosiale. Kjennetegnet i denne aldersperioden i et menneskes liv er en økende evne til å gjøre ting på egen hånd og med stadig mer sofistikerte ferdigheter. Videre ser vi en gradvis individualisering, det vil si at barnet blir mer selvstendig og setter også sine omgivelser på prøve med å ville gjøre ting på egen hånd. Barnet ser etter hvert seg selv som i stand til å ha selvstendige tanker og handlinger (Davies, 2011). Utviklingen i småbarnsalderen og forelder-barn relasjonen bygger på et fundament som er etablert i spedbarnsalderen og på samme tid konsoliderer det som har blitt etablert i løpet av den tidlige utviklingsperioden (Kochanska & Aksan, 2004). Utvikling kan dermed sees som byggesteiner ved at et grunnlag danner muligheten for videre utvikling. Dersom byggesteinene enten er svake eller mangler blir grunnmuren for videre utvikling svak (Stern, 1985). Et eksempel her kan være et barn som har opplevd alvorlig vanskjøtsel tidlig i livet. Selv om barnet flytter tidlig til nye omsorgspersoner kan erfaringene være av en slik karakter at det preger barnet i relativt lang tid fremover. Selv om grunnmuren kan repareres ved hjelp av sensitive og responsive omsorgspersoner, kan en slik reparasjon av tidlige utviklingstraumer ta tid og grunnmuren kan forbli noe svakere opp igjennom livet. Allikevel, selv om tidlige barndoms erfaringer påvirker utviklingen over tid, vil det være mulig å endre utviklingsveien opp igjennom barndommen og dermed komme inn på en mer positiv vei (Sroufe, 2005; Sroufe, Duggal, Weinfield, & Carlson, 2000). Tidligere erfaringer mister sannsynligvis ikke sin innflytelse, men endring og omforming av erfaringer kan opptre senere i livet (Sroufe, 2005).

Barnets omsorgsperson er svært viktig også i småbarnsalderen og barn i denne alderen er nesten like avhengige av sine omsorgspersoner som det lille spedbarnet (Marvin & Britner, 2008). Foreldresensitivitet fremmer barnets utvikling innenfor de ulike utviklingstemaene og ansees å være helt sentral i utvikling av for eksempel trygge tilknytningsrelasjoner (se Belsky & Fearon, 2008 for en oversikt; Oosterman & Schuengel, 2008). Imidlertid (Dweck, 2013) har vi fremdeles for lite kunnskap om hvilke faktorer som har betydning for utvikling av for eksempel trygg tilknytning (se Thompson, 2013, for en diskusjon).

Sosial utvikling

Allerede fra spedbarnsalder er det lille barnet motivert til å dele interesse og oppmerksomhet med andre (Bråten, 2010; Tomasello & Carpenter, 2007; Trevarthen, 1998). I følge utviklingsteori er barnets sosiale utvikling helt avgjørende for å forstå hvordan mennesket fungerer (Dweck, 2013). I tillegg til å forstå barnets sosiale utvikling er det nødvendig å få en innsikt i den nevrobiologiske utviklingen opp igjennom livsløpet. Spesielt er det viktig å sette en slik nevrobiologisk utvikling i sammenheng med den unike utviklingsprosessen barnet gjennomgår. Bare med et slikt helhetlig perspektiv er en forståelse av barnet mulig, spesielt gjelder det barn som har blitt utsatt for uheldige omsorgserfaringer tidlig i livet (Nelson, 2000; Nelson, Bos, Gunnar, & Sonuga-Barke, 2011). Et eksempel på hvor viktig hjernen er i utviklingsprosessen er det faktum at hjernen tredobler sin vekt i løpet av de tre første leveårene, fra 370 gram ved fødsel (Wahlhovd & Fjell, 2010). Videre er sped- og småbarnsalderen en viktig periode i utviklingen av hjernens synapsedannelse (Center on the Developing Child Harvard University, 2015), nærmere bestemt hvordan hjernecellene basert på spedbarnets erfaring blir i stand til å kommunisere med hverandre og dermed danne nettverk av hjerneceller som er viktige i blant annet sosial fungering (Greenough, Black & Wallace, 1987).

Utviklingsmodeller

Transaksjonsmodellen handler om å forstå hvordan barnet og forelderen i en kompleks prosess påvirker hverandre over tid. Denne utviklingsmodellen fremhever mulighetene for endring over tid, det vil si betydningen av omgivelsenes plastiske karakter og barnet som en aktiv partner i sin egen utvikling. Utviklingsmessige endringer defineres som endringer i hvordan barnet samhandler med sine omgivelser som for eksempel foreldre eller andre omsorgspersoner. Selv om de observerbare endringene er barnets atferd, baserer denne atferdsendringen seg også på endringer i barnets oppfatninger av sine omgivelser (f.eks. indre arbeidsmodeller) og hvordan omsorgspersonene oppfatter og responderer på barnets atferd og emosjonelle uttrykk. En annen viktig utviklings-

teori er *The differential susceptibility hypothesis* som hevder at enkelte barn er mer påvirkelige av et lite støttende omsorgsmiljø, samtidig som de kan profitere mer på et gunstig miljø sammenlignet med andre barn (Belsky, Bakermans-Kranenburg, & van IJzendoorn, 2007; Belsky & Pluess, 2012). Dette betyr at kvaliteten på omsorgen er viktigere for noen barn enn for andre, uten at vi dermed kan slutte at noen barn ikke har behov for et kvalitativt godt omsorgsmiljø. En forklaring kan være at barn kan være genetisk mer sårbare samtidig som de er mer mottakelige for uheldige, men også gunstige omsorgsforhold i løpet av barneårene. I en studie av en gruppe engstelige 15 måneder gamle barn som enten fikk støttende eller ikke støttende omsorg kan illustrere hvordan modellen fungerer. Ved 38 måneders alder var det mindre sannsynlig at barna som hadde fått støttende omsorg tidlig i livet jukset i et spill enn engstelige barn som ikke hadde fått slik omsorg (Kochanska, Aksan, & Joy, 2007). Barna var mer mottagelige for god omsorg samtidig som de var mer sårbare for mindre god omsorg.

Utviklingstemaer

Videre i artikkelen vil jeg nå gjennomgå fem ulike utviklingstemaer som viser viktige temaer i det sosiale barnets utvikling; Tilknytning, emosjonsregulering, språk og lek, selvutvikling og empati.

Tilknytning

Tilknytning kan defineres som et langvarig bånd som barnet etablerer mellom en tilknytningsfigur (mor, far, andre) som er unikt for denne relasjonen og ikke kan byttes ut med en annen person (Ainsworth, 1989). Det vil ikke si at et barn ikke kan bytte tilknytningsperson, men heller at tilknytning i sped- og småbarnsalder er relasjonsspesifikk. Kvaliteten på dette båndet kan være trygg eller utrygg og komme til uttrykk i ulike former for tilknytningsatferd som for eksempel følge etter atferd, gråt og klenging. Fra barnet er ett år kan barnets tilknytningsatferd som danner et mønster av en bestemt kvalitet (trygg, unnvikende, ambivalent) observeres i en laboratorieobservasjon som kalles Fremmedsituasjonen (Ainsworth, Blehar, Waters,

& Wall, 1978). Denne metoden er laget for å aktivere barnets tilknytningssystem ved at omsorgspersonen forlater rommet to ganger; første gang når en fremmed er i rommet og andre gangen for at barnet skal være alene. Atskillelsene kan vare i opptil tre minutter, men avsluttes før dersom barnet blir svært stresset. Hensikten er kun å aktivere mild grad av stress hos barnet. Et barn kan ha flere tilknytningspersoner og kvaliteten på tilknytningen til ulike personer kan variere (Ainsworth et al., 1978; Bowlby, 1969/1997).

Parallelt med barnets tilknytningsmønster utvikler barnet indre arbeidsmodeller av seg selv, andre og omgivelsene. Indre arbeidsmodeller hos barn utvikles gjennom tilknytningsrelasjonen som etableres mellom barnet og omsorgspersonen. Disse arbeidsmodellene handler for eksempel om barnet har opplevd seg selv som en person som har en påvirkningskraft og er verd å bli elsket (Bowlby, 1969/1997). Barnets evne til å kommunisere øker i løpet av det tredje leveåret og barnet blir dermed mer i stand til å forhandle om felles mål med mor, far eller en annen tilknytningsperson. Barn i småbarnsalderen er i stand til å opprettholde en form for nærhet, som nødvendigvis ikke er av fysisk kvalitet, samtidig som de også kan utforske omgivelsene. Imidlertid er barn i denne alderen fremdeles helt avhengig av omsorgspersonen når det har behov for trøst og omsorg (Marvin & Britner, 2008). Det vil si at småbarn bruker sine omsorgspersoner både som en trygg base for utforskning og en trygg havn for trøst (Ainsworth et al., 1978; Bowlby, 1988; Powell, Cooper, Hoffman, & Marvin, 2014). Trygge spedbarn (12 til 18 måneder) har blitt rapportert å være mer selvhjulpne og mer i stand til å regulere sine emosjoner senere i barndommen (Sroufe et al., 2005). Videre har trygg tilknytning vist seg å ha en sammenheng med sosial kompetanse og etablering av vennerelasjoner (Groh et al., 2014). Fordi trygg tilknytning ansees å være en beskyttende faktor er resultatene fra en norsk studie av små fosterbarn oppløftende. I denne studien ble majoriteten rapportert å være trygge ved 2 og 3 års alder og flesteparten av de som var trygge når de var 2 forble trygge ved 3 års alder (Jacobsen, Ivarsson, Wentzel-Larsen, Smith, & Moe, 2014).

Når et lite barns behov for trøst og omsorg ikke blir møtt, kan barnet utvikle en arbeidsmodell av ikke å være verd å bli elsket (Bowlby, 1969/1997). Slike modeller kan bli overført til nye relasjoner i

barnets liv (f.eks. fra fosterbarn til fosterforeldre) og være vanskelig for de nye omsorgspersonene å forstå (Dozier & Rutter, 2008). Disse mer utrygge arbeidsmodellene kommer til uttrykk i organisert-trygg og desorganisert atferd. Barn med en desorganisert tilknytning mangler en enhetlig strategi for å mestre stressende situasjoner og tilknytningssystemet og den påfølgende tilknytningsatferden har kollapset (Hesse & Main, 2000). Når vi ser på de ikke-organiserte tilknytningsformene utvikler noen barn som ofte tidligere har vært desorganiserte i løpet av det tredje leveåret en annen form for tilknytning; kontrollerende-omsorgsgivende og kontrollerende-straffende (Cassidy, Marvin, & the MacArthur Attachment Working Group, 1992). Desorganisert tilknytning er spesielt fremtredende hos barn som bor i høy-risiko familier, men forekommer også i lav-risiko familier (Cicchetti, Rogosch, & Toth, 2006; van IJzendoorn, Schuengel, & Bakermans-Kranenburg, 1999). Utrygg tilknytning har blitt rapportert å ha en sammenheng med atferdsproblemer, og spesielt predikerte en tidlig historie med desorganisert tilknytning utvikling av eksternalisierende atferd hos barnet. Imidlertid har prediksjon av senere utviklingsutfall fra tilknytningsmønsteret i spedbarnsalderen vist seg å være utfordrende (Groh, Roisman, van IJzendoorn, Bakermans-Kranenburg, & Fearon, 2012).

Emosjonsregulering

Emosjonsregulering handler om hvordan barnet ved hjelp av sine omsorgspersoner utvikler en evne til å regulere sine egne emosjonelle tilstander. Emosjonsregulerende prosesser kan defineres som *atferd, ferdigheter og strategier, bevisste eller ubevisste, automatiske eller anstrengende som kan tjene til å modulere, hemme og fremme emosjonelle erfaringer og uttrykk* (Calkins & Hill, 2007, p. 229 fritt oversatt av Heidi Jacobsen). Hjernefunksjonen blir stadig mer avansert i løpet av småbarnsperioden; prefrontal korteks modnes og det skapes forbindelser til de delene av hjernen som er viktige for emosjons- og atferdsregulering (limbisk, motorisk og endokrine systemer) (Beauregard, Lévesque, & Paquette, 2004; Luu & Tucker, 2004). Selv om barnet fremdeles har behov for en omsorgsperson beveger barnet i denne alderen seg i retning av mer autonomi i regulering av emosjoner (Sroufe, Egeland,

Carlson, & Collins, 2005). Videre blir barnet opp igjennom småbarnsalderen mer i stand til å bruke spesifikke strategier for å mestre ulike emosjonelle tilstander (Calkins & Hill, 2007). Imidlertid er engstelse fremdeles en sentral del av småbarns hverdag (Davies, 2011). Betydningen av omsorgspersonens bidrag tidlig i barnets liv er dokumentert i en longitudinell studie. Barn med mødre som hadde engasjert seg i en gjensidig affektregulering med barnet i spedbarns-perioden, viste større grad av selvkontroll når barnet var 2 år (Feldman, Greenbaum, & Yirmiya, 1999).

Det finnes også flere utfordringer i forhold til emosjonsregulering i denne perioden i barnets liv. Evnen til å regulere emosjoner kan sees som en funksjon av hjernens utvikling og utvikling av eksekutive funksjoner som for eksempel evne til å stoppe atferd (inhibitorisk kontroll) (M.D. Lewis, 2013). Barn i småbarnsalderen kan bli dysregulert uten en intensjon og vil ha behov for hjelp til å regulere egne emosjoner. Videre vil det være vanskelig å forstå hva som skjer og barnet har problemer med å kommunisere sine følelser og intensjoner. Frustrasjonen kan dessuten være en følge av at barnet ikke er i stand til å gjøre hva det forestiller seg å kunne gjøre. Konflikter oppstår dermed som en følge av at barnet ønsker å mestre ting på egen hånd samtidig som det også ønsker hjelp fra sine foreldre. Barnet kan i denne aldersperioden ønske å være atskilt samtidig som det er en trussel å bli atskilt og egne reaksjoner på å miste selvkontroll kan være en utfordring (fra Davies, 2011). Foreldre vil kjenne seg igjen i denne beskrivelsen av 2- og 3-åringen som både vil og ikke vil på en gang. Det er da nyttig å vite at det faktisk er biologiske funksjoner som ikke er godt nok utviklet som er med på å skape disse utfordringene. Imidlertid er omsorgspersonen en svært viktig aktør i barnets liv og kan og må hjelpe barnet til å regulere sine emosjoner (Marvin & Britner, 2008). Allikevel har noen barn større utfordringer enn andre. Ser vi på barn med spesielle utfordringer som for eksempel fosterbarn, viser nyere forskning at fosterbarn blir rapportert å ha mer dysregulert atferd både ved 2 og 3 års alder sammenlignet med barn som ikke hadde hatt kontakt med barnevernet. Graden av problemer på gruppenivå var ikke imidlertid innenfor området hvor det er grunn til bekymring (Jacobsen, Moe, Ivarsson, Wentzel-Larsen, & Smith, 2013). Allikevel er slike tidlige indisier på problematferd viktig

å følge utover i utviklingsforløpet.

Aggresjon

Aggresjon kan være en respons på frustrasjon, indre konflikter og konflikter med foreldre som en følge av utviklingsmessige utfordringer (Sander, 1975). Fra det tidspunktet barnets lemmer er sterke nok, øker barnets aggressive atferd frem til barnet er omtrent 27 måneder for deretter igjen å avta (se Seguin & Tremblay, 2013 for en oversikt). Opp mot halvparten, 40% av jenter og 50% av gutter har blitt rapportert å sparke og bite, men kun 3 to 5% gjøre det ofte (Tremblay et al., 1999). En minoritet av barna forblir svært aggressive inn i ungdomsalderen (se Seguin & Tremblay, 2013 for en oversikt). For å forebygge en slik negativ utviklingsvei må forebygging starte så tidlig som mulig, fortrinnsvis mens barnet ennå er i mors mage (Tremblay, 2010).

Språk

Selv om barnet er biologisk forberedt på å lære språk, er språket en viktig del av barnets sosiale verden (Tomasello, 2011). Nyere forskning har vist at ved 15-måneders alder forstår barnet vanligvis rundt 160 - 170 ord, men kan kun produsere rundt 30. I løpet av tredje leveår øker produksjonen av ord vesentlig (Fernald, Perfors, & Marchman, 2006). En slik økning i bruk av ord er mulig som en følge av hjernens vekst i de kortikale områdene som er relatert til språkproduksjon (Kuhl & Rivera-Gaxiola, 2008). To-ords ytringer opptrer i løpet av det andre leveåret, og i løpet av det tredje er de fleste barn i stand til å produsere mer komplekse setninger (Tomasello, 2011). Imidlertid er det viktig å poengtere at det er stor variasjon i 2- og 3-åringers språkforståelse og produksjon av ord (Fenson et al., 1994).

Å dele mening med andre blir stadig viktigere ettersom småbarna blir eldre. Språk handler ikke kun om å lære ord og grammatikk, men kan dessuten forstås som et fundamentalt skifte i barnets evne til å prosessere og organisere erfaringer (Davies, 2011). To-åringene er i stand til både å verbalisere emosjoner i tillegg til å formidle hvilke emosjonsregulerende anstrengelser det gjør. Barnet kan

dermed referere til "å være sine egne følelser" som for eksempel "å være trist for noe" (Thompson, 2006). Senere i småbarnsperioden er barnet i stand til å skape fortellinger og dermed snakke om sine erfaringer og indre følelser (Davies, 2011). Videre blir lek en viktig del av barnets sosiale utvikling.

I løpet av det andre leveåret vil *pretend play* blant annet involvere omsorgsgivende atferd (Bretherton & Munholland, 2008). *Pretend play* som oppstår mellom 12 og 18 måneder øker i kompleksitet i løpet av småbarnsperioden. Ved 2-års-alder vil barnet ofte like å leke forestillingslek som å være en annen som for eksempel et dyr. Barnet er klar over forestillingsleken og kan spøke om det (Walker-Andrews & Kahana-Kalman, 1999). Å være i stand til å leke ut sener fra sitt eget liv og dermed bruke lek som mestringsstrategi er sentralt i denne livsfasen. Barnet kan ta rollen som en voksen for å regulere egen affekt (Davies, 2011), for eksempel når det blir overlatt til barnehagepersonalet i barnehagen. Dette er en naturlig del av barnets utvikling av emosjonsregulering.

Det er flere utfordringer i forbindelse med språkutvikling og hvordan denne er en del av barnets sosiale verden. Selv om de fleste barn utvikler tilfredsstillende språkforståelse i løpet av det andre leveåret, kan språkuttrykket være forsinket. En slik forsinkelse representerer en utfordring for mange barn i denne perioden av livet. Barnet blir lett opprørt og kan erfare at omsorgspersonen ikke forstår hva det prøver å kommunisere (Davies, 2011). Også i lek med andre barn kan barn med forsinket språkuttrykk erfare å ikke være en del av leken og dermed gå glipp av viktige erfaringer som å relatere seg sosialt til andre barn.

Utviklingen av selvet

Selvet utvikler seg i sammenheng med den affektive kommunikasjonen med omsorgspersonen (Stern, 1985). Ved 24 måneders alder kommer barnets kapasitet for selv-representasjoner til syne og barnet begynner å bruke personlige pronomen (Michael Lewis & Ramsay, 2004) som for eksempel jeg, meg og min bil. En sentral test, *The rouge test*, har blitt benyttet for å teste barns evne til å skille seg selv fra andre og dermed se seg selv som en egen selvstendig person. Denne testen er best egnet for barn i alderen 15-24 måneder. Testen går

ut på å undersøke om barnet som har fått en rød flekk på nesen og ser seg selv i speilet, tar på sin egen nese eller speilet. Ved omtrent 21 måneder er barnet i stand til å identifisere at den røde flekken er på dets egen nese (M. Lewis & Brooks-Gunn, 1979). Denne testen er noe omdiskutert og spørsmålet er om det kun er selvet som representeres her eller om også sosial bevissthet er en del av det testen måler (Rochat, Broesch, & Jayne, 2012). Imidlertid er tanken at barnet erfarer og identifiserer sin egen kropp og blir ikke forvirret ved å oppfatte det som kroppen til en annen (Rochat, 2013). Det objektifiserte selvet kommer til syne ved 14 måneders alder og de første tegn på at barnet oppfatter kroppen som et objekt kan blant annet opptre som beskrevet i testen ovenfor. Det personifiserte selvet antas å være utviklet fra omtrent 30 måneders alder og sekundære emosjoner som stolthet, tilfredshet eller skyld er fremdeles ikke helt utviklet i løpet av det tredje leveåret (Rochat, 2013). For eksempel vil ikke barn som er yngre enn tre år gjenkjenne seg selv når de ser seg selv i et videopptak som spille opp igjen, men de gjenkjenner seg selv i *live play*. I et eksperiment sier Jennifer sitt egen navn når hun ser seg selv på TV, men sier så "hvorfor har hun på seg min bluse?" (Povinelli, 2001 sitert i Rochat, 2013). Et barn utvikler et sinn (*mind*) fordi omsorgspersonen har barnets *mind in mind* (Fonagy, Gergely, Jurist, & Target, 2004). Det som kalles *Naive theory of mind* forklarer at 2 år gamle barn begynner å forstå at målrettede handlinger er forårsaket av intensjonale mentale tilstander (Fodor, 1992; Leslie, 1987). Barnet begynner i denne alderen å forstå ønsker og oppfatninger (*beliefs*) som mentale tilstander. Som foreslått av Fonagy og kolleger (2004) kan dette være en mellommenneskelig fortolkende mekanisme som utledes ut fra tilknytningssystemet.

Empati

Spedbarnet har helt fra tidlig spedbarnsalder en rudimentær form for empatisk atferd som for eksempel at et barn vil gråte som en respons på å høre et annet barns gråt. Ekte empati krever at barnet er i stand til å forstå at eget selv er atskilt fra andre menneskers. I løpet av småbarnsperioden, fra 2 til 2 ½ års alder er barn i stand til å oppfatte andres sorg og til å slutte fra en bestemt situasjon hva

som skal til for å lette sorgen (Svetlova, Nichols, & Brownell, 2010). Barn tidlig i småbarnsperioden kan gi en klem og assistanse til andre. Etter hvert som deres evner modnes vil de bli i stand til å forstå at en annen persons behov kan være forskjellig fra ens egen. Et eksempel på at dette ikke er helt på plass hos et barn på 13 måneder er at han suger på sin egen tommel og drar seg selv i øret nå han er lei seg. Imidlertid når han ser at hans far er lei seg drar han i farens øreflipp, men suger på sin egen tommel (Hoffman, 1977 sitert i Stern, 1985). Et videre tegn på at empatisk atferd øker med alderen er at barn i 30-måneders alder har blitt rapportert å ha mer hjelpeatferd sammenlignet med 18-måneders gamle barn (Liew et al., 2011).

Mange aspekter ved empati kan læres, noe som gir muligheter for en optimisme for barn som sliter tidlig i livet og ikke selv har erfart empatiske relasjoner i sped- og småbarnsalderen. Å fremme empati hos barn og ungdom er ofte en bedre idé enn å jobbe med reduksjon av aggressiv atferd. Imidlertid er de fleste programmer utviklet for eldre barn (se Eisenberg, Spinrad, & Morris, 2013 for en oversikt). Tremblay (2010) argumenterer for at en vesentlig økning i støtte til gravide kvinner, småbarn og deres familier vil føre til stor belønning i form av å forbygge psykisk sykdom og bedre helse og atferd hos den kommende generasjonen.

Oppsummering

Den sosiale utviklingen hos barn i småbarnsalderen involverer både barnet og omsorgspersonen. Omsorgspersonen har ansvaret for å hjelpe barnet på veien til å bli en sosial kompetent person. Selv om omsorgsmiljøet er sentralt i denne utviklingen påvirker barnet omsorgspersonen gjennom sin biologiske konstitusjon. Transaksjonsmodellen er et nyttig rammeverk for å forstå barnets komplekse utvikling over tid. *The differential susceptibility hypothesis* bidrar med en forståelse av barns individuelle forskjeller både biologisk og erfaringsmessig. Forskning har vist at det er en lovmessig tilpasning fra barndom til voksen alder. Imidlertid er det fremdeles behov for å forstå mer om utviklingsprosessene og hvordan utvikling og tilpasning i en aldersperiode påvirker tilpasning senere. Vi har videre behov for å forstå hvorfor og når endringer i barnets utvikling oppstår. Derfor er det et stort

behov for longitudinelle og prospektive studier om barns utvikling både innfor sosial utvikling og andre utviklingsområder.

Referanser

- Ainsworth, M.D.S. (1989). Attachments beyond infancy. *American Psychologist*, 44(4), 709-716. doi: 10.1037/0003-066X.44.4.709
- Ainsworth, M.D.S., Blehar, M.C., Waters, E., & Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Beauregard, M., Lévesque, J., & Paquette, V. (2004). Neural basis of conscious and voluntary self-regulation of emotions. In M. Beauregard (Ed.), *Consciousness, emotional self-regulation and the brain xii*, 291 pp Amsterdam, Netherlands: John Benjamins Publishing Company; Netherlands (pp. 163-194). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Belsky, J., Bakermans-Kranenburg, M.J., & van IJzendoorn, M.H. (2007). For better and for worse: Differential susceptibility to environmental influences. *Current Directions in Psychological Science*, 16(6), 300-304. doi: 10.1111/j.1467-8721.2007.00525.x
- Belsky, J., & Fearon, R. (2008). Precursors of attachment security. In J. Cassidy & P.R. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (2nd ed.) (2 ed., pp. 295-316). New York, NY: Guilford Press; US.
- Belsky, J., & Pluess, M. (2012). Differential susceptibility to long-term effects of quality of child care on externalizing behavior in adolescence? *International Journal of Behavioral Development*, 36(1), 2-10. doi: <http://dx.doi.org/10.1177/0165025411406855>
- Bowlby, J. (1969/1997). *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment*. London, UK: Pimlico.
- Bowlby, J. (1988). *A secure base: Parent-child attachment and healthy human development*. New York, NY: Basic Books.
- Bretherton, I., & Munholland, K.A. (2008). Internal working models in attachment relationships: Elaborating a central construct in attachment theory. In J. Cassidy & P.R. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (2nd ed., pp. 102-127). New York, NY: Guilford Press.
- Bråten, S. (2010). I begynnelsen: fra nyfødt-imitering og altersentrisk deltakelse. In V. Moe, K. Slinning, & M. Bergum Hansen (Eds.), *Håndbok i sped- og småbarns psykiske helse* (pp. 92-115). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Calkins, S.D., & Hill, A. (2007). Caregiver influences on emerging emotion regulation. Biological and environmental transactions in early development. In J.J. Gross (Ed.), *Handbook of emotion regulation* (pp. 229-268). New York, NY: Guilford Press; US.
- Cassidy, J., Marvin, R.S., & the MacArthur Attachment Working Group. (1992). Attachment organization in preschool children: Procedures and coding manual. *Unpublished manuscript*. University of Virginia. Charlottesville, VA.
- Center on the Developing Child Harvard University. (2015). *Key concepts: Brain architecture*. Retrieved 2nd of February, from http://developingchild.harvard.edu/key_concepts/brain_architecture/
- Cicchetti, D., Rogosch, F.A., & Toth, S.L. (2006). Fostering secure attachment in infants in maltreating families through preventive interventions. *Development and Psychopathology*, 18(3), 623-649. doi: 10.1017/S0954579406060329
- Davies, D. (2011). *Child development: a practitioner's guide*. New York, NY: Guilford Press.
- Dozier, M., & Rutter, M. (2008). Challenges to the development of attachment relationships faced by young children in foster and adoptive care. In J. Cassidy & P.R. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (2nd ed., pp. 698-717). New York, NY: Guilford Press.
- Dweck, C.S. (2013). Social Development. In P.D. Zelazo (Ed.), *The Oxford handbook of developmental psychology* (Vol. 2, pp. 167-190). Oxford: Oxford University Press.
- Eisenberg, N., Spinrad, T.L., & Morris, A.S. (2013). Prosocial development. In P.D. Zelazo (Ed.), *The Oxford handbook of developmental psychology* (Vol. 2, pp. 300-325). Oxford: Oxford University Press.
- Feldman, R., Greenbaum, C.W., & Yirmiya, N. (1999). Mother-infant affect synchrony as an antecedent of the emergence of self-control. *Developmental Psychology*, 35(1), 223-231. doi: <http://dx.doi.org/10.1037/0012-1649.35.1.223>

- Fenson, L., Dale, P.S., Reznick, J., Bates, E., Thal, D.J., Pethick, S.J., ... Stiles, J. (1994). Variability in early communicative development. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 59(5), v-173. doi: <http://dx.doi.org/10.2307/1166093>
- Fernald, A., Perfors, A., & Marchman, V.A. (2006). Picking up speed in understanding: Speech processing efficiency and vocabulary growth across the 2nd year. *Developmental Psychology*, 42(1), 98-116. doi: <http://dx.doi.org/10.1037/0012-1649.42.1.98>
- Fodor, J. (1992). A theory of the child's theory of mind. *Cognition*, 44(3), 283-296. doi: <http://dx.doi.org/10.1016/0010-0277%2892%2990004-2>
- Fonagy, P., Gergely, G., Jurist, E.L., & Target, M. (2004). *Affect regulation, mentalization, and the development of the self*. London: Karnac.
- Greenough, W.T., Black, J.E., & Wallace, C.S. (1987). Experience and brain development. *Child Development*, 58(3), 539-559. doi: <http://dx.doi.org/10.2307/1130197>
- Groh, A.M., Fearon, R.P., Bakermans-Kranenburg, M.J., van IJzendoorn, M.H., Steele, R.D., & Roisman, G.I. (2014). The significance of attachment security for children's social competence with peers: a meta-analytic study. *Attach Hum Dev*, 16(2), 103-136. doi: [10.1080/14616734.2014.883636](https://doi.org/10.1080/14616734.2014.883636)
- Groh, A.M., Roisman, G.I., van IJzendoorn, M.H., Bakermans-Kranenburg, M.J., & Fearon, R. (2012). The significance of insecure and disorganized attachment for children's internalizing symptoms: A meta-analytic study. *Child Development*, 83(2), 591-610. doi: [10.1111/j.1467-8624.2011.01711.x](https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2011.01711.x)
- Hesse, E., & Main, M. (2000). Disorganized infant, child, and adult attachment: Collapse in behavioral and attentional strategies. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 48(4), 1097-1127. doi: <http://dx.doi.org/10.1177/00030651000480041101>
- Jacobsen, H., Ivarsson, T., Wentzel-Larsen, T., Smith, L., & Moe, V. (2014). Attachment security in young foster children: continuity from 2 to 3 years of age. *Attach Hum Dev*, 16(1), 42-57. doi: [10.1080/14616734.2013.850102](https://doi.org/10.1080/14616734.2013.850102)
- Jacobsen, H., Moe, V., Ivarsson, T., Wentzel-Larsen, T., & Smith, L. (2013). Cognitive development and social-emotional functioning in young foster children: A follow-up study from 2 to 3 years of age. *Child Psychiatry and Human Development*, 44(5), 666-677. doi: [10.1007/s10578-013-0360-3](https://doi.org/10.1007/s10578-013-0360-3)
- Kochanska, G., & Aksan, N. (2004). Development of Mutual Responsiveness Between Parents and Their Young Children. *Child Development*, 75(6), 1657-1676. doi: <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-8624.2004.00808.x>
- Kochanska, G., Aksan, N., & Joy, M.E. (2007). Children's fearfulness as a moderator of parenting in early socialization: Two longitudinal studies. *Developmental Psychology*, 43(1), 222-237. doi: <http://dx.doi.org/10.1037/0012-1649.43.1.222>
- Kuhl, P., & Rivera-Gaxiola, M. (2008). Neural substrates of language acquisition. *Annual Review of Neuroscience*, 31, 511-534. doi: <http://dx.doi.org/10.1146/annurev.neuro.30.051606.094321>
- Leslie, A.M. (1987). Pretense and representation: The origins of "theory of mind." *Psychological Review*, 94(4), 412-426. doi: <http://dx.doi.org/10.1037/0033-295X.94.4.412>
- Lewis, M., & Brooks-Gunn, J. (1979). *Social cognition and the acquisition of self*. New York: Plenum Press.
- Lewis, M., & Ramsay, D. (2004). Development of Self-Recognition, Personal Pronoun Use, and Pretend Play During the 2nd Year. *Child Development*, 75(6), 1821-1831. doi: <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-8624.2004.00819.x>
- Lewis, M.D. (2013). The development of emotion regulation: Integrating normative and individual differences through developmental neuroscience. In P.D. Zelazo (Ed.), *The Oxford handbook of developmental psychology* (Vol. 2, pp. 81-97). Oxford: Oxford University Press.
- Liew, J., Eisenberg, N., Spinrad, T.L., Eggum, N. D., Haugen, R., Kupfer, A., ... Baham, M.E. (2011). Physiological regulation and fearfulness as predictors of young children's empathy-related reactions. *Social Development*, 20(1), 111-134. doi: <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9507.2010.00575.x>
- Luu, P., & Tucker, D.M. (2004). Self-regulation by the medial frontal cortex: Limbic representation of motive set-point. In M. Beauregard (Ed.), *Consciousness, emotional self-regulation and the brain xii*, 291 pp Amsterdam, Netherlands:

- John Benjamins Publishing Company; Netherlands (pp. 123-162). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Marvin, R.S., & Britner, P.A. (2008). Normative development: The ontogeny of attachment. In J. Cassidy & P.R. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (2nd ed., pp. 269-294). New York, NY: Guilford Press.
- Nelson, C.A. (2000). Neural plasticity and human development: The role of early experience sculpting memory systems. *Developmental Science*, 3(2), 115-130. doi: <http://dx.doi.org/10.1111/1467-7687.00104>
- Nelson, C.A., Bos, K., Gunnar, M.R., & Sonuga-Barke, E.J.S. (2011). V. The neurobiological toll of early human deprivation. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 76(4), 127-146. doi: 10.1111/j.1540-5834.2011.00630.x
- Oosterman, M., & Schuengel, C. (2008). Attachment in foster children associated with caregivers' sensitivity and behavioral problems. *Infant Mental Health Journal*, 29(6), 609-623. doi: 10.1002/imhj.20198
- Powell, B., Cooper, G., Hoffman, K., & Marvin, R. (2014). *The Circle of security intervention: enhancing attachment in early parent-child relationships*. New York: Guilford Press.
- Rochat, P. (2013). Self-conceptualization in development. In P.D. Zelazo (Ed.), *The Oxford handbook of developmental psychology* (Vol. 2, pp. 378-397). Oxford: Oxford University Press.
- Rochat, P., Broesch, T., & Jayne, K. (2012). Social awareness and early self-recognition. *Consciousness and Cognition: An International Journal*, 21(3), 1491-1497. doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.concog.2012.04.007>
- Sander, L. (1975). Infant and caretaking environment: investigation and conceptualization of adaptive behavior in a system of increasing complexity. In E.J. Anthony (Ed.), *Explorations in child psychiatry* (pp. 129-166). New York, NY: Plenum Press.
- Seguin, J.R., & Tremblay, R.E. (2013). *Aggression and antisocial behavior: A developmental perspective The Oxford handbook of developmental psychology, Vol 2: Self and other* (pp. 507-526). New York, NY: Oxford University Press; US.
- Sroufe, L.A. (2005). Attachment and development: A prospective, longitudinal study from birth to adulthood. *Attachment & Human Development*, 7(4), 349-367. doi: 10.1080/14616730500365928
- Sroufe, L.A., Duggal, S., Weinfield, N., & Carlson, E. (2000). *Relationships, development, and psychopathology. Handbook of developmental psychopathology* (2nd ed) (pp. 75-91). Dordrecht, Netherlands: Kluwer Academic Publishers; Netherlands.
- Sroufe, L.A., Egeland, B., Carlson, E.A., & Collins, W.A. (2005). *The development of the person: The Minnesota study of risk and adaptation from birth to adulthood*. New York, NY: Guilford Publications.
- Stern, D.N. (1985). *The interpersonal world of the infant: a view from psychoanalysis and developmental psychology*. New York: Basic Books.
- Svetlova, M., Nichols, S.R., & Brownell, C.A. (2010). Toddlers prosocial behavior: From instrumental to empathic to altruistic helping. *Child Development*, 81(6), 1814-1827. doi: <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-8624.2010.01512.x>
- Thompson, R.A. (2006). *The Development of the Person: Social Understanding, Relationships, Conscience, Self Handbook of child psychology: Vol 3, Social, emotional, and personality development* (6th ed., pp. 24-98). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons Inc; US.
- Tomasello, M. (2011). Language development Goswami, Usha [Ed] (2011) *The Wiley-Blackwell handbook of childhood cognitive development* (2nd ed) (pp 239-257) xiii, 801 pp Wiley-Blackwell.
- Tomasello, M., & Carpenter, M. (2007). Shared intentionality. *Developmental Science*, 10(1), 121-125. doi: <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-7687.2007.00573.x>
- Tremblay, R.E. (2010). Developmental origins of disruptive behaviour problems: The original sin hypothesis, epigenetics and their consequences for prevention. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 51(4), 341-367. doi: <http://dx.doi.org/10.1111/j.1469-7610.2010.02211.x>
- Tremblay, R.E., Japel, C., Perusse, D., McDuff, P., Boivin, M., Zoccolillo, M., & Montplaisir, J. (1999). The search for the age of 'onset' of physical aggression: Rousseau and Bandura revisited. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 9(1), 8-23. doi: <http://dx.doi.org/10.1002/cbm.288>
- Trevarthen, C. (1998). The Concept and Foundation of Infant Intersubjectivity. In S. Bråten (Ed.), *Intersubjective communication and emotion*

- in early ontogeny* (pp. 15-46). Cambridge: Cambridge University Press.
- van IJzendoorn, M.H., Schuengel, C., & Bakermans-Kranenburg, M.J. (1999). Disorganized attachment in early childhood: Meta-analysis of precursors, concomitants, and sequelae. *Development and Psychopathology*, 11(2), 225-249. doi: 10.1017/S0954579499002035
- Wahlhovd, K.B., & Fjell, A.M. (2010). Tidlig sentralnervøs utvikling og betydningen av ytre forhold, stimulering og omsorgsmiljø. In V. Moe, K. Slinning, & M. Bergum Hansen (Eds.), *Håndbok i sped- og småbarns psykiske helse* (pp. 67-91). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Walker-Andrews, A.S., & Kahana-Kalman, R. (1999). The understanding of pretence across the second year of life. *British Journal of Developmental Psychology*, 17(4), 523-536. doi: http://dx.doi.org/10.1348/026151099165456

Abstract

The child's social development is a central part of how the child is functioning with others. The present paper is based on a trial lecture that was part of a dissertation in 2014. This paper is presenting five important developmental themes in toddlerhood; attachment, emotion regulation, language and play, the development of the self and empathy. Each of these themes has its corresponding challenges that might become a problem in a non-optimal development. Among others insecure or disorganized attachment, poor language development and lack of empathy are representing challenges for children in toddlerhood. The importance of a clinical focus on these crucial areas of development is therefore emphasized.

Sammendrag

Barnets sosiale utvikling er en sentral del av hvordan barn fungerer sammen med andre. Denne artikkelen tar utgangspunkt i en prøveforelesning i forbindelse med en disputas fra 2014. Artikkelen handler om fem sentrale utviklingstemaer; Tilknytning, emosjonsregulering, språk og lek, selvutvikling og empati. Hvert av disse temaene har sine utfordringer dersom barn ikke følger en

tilfredsstillende utvikling. Spesielt utrygg tilknytning, dårlig språkutvikling og manglende empati representerer utfordringer for barn i småbarnsalderen. Det er derfor nødvendig å ha et klinisk fokus på disse viktige utviklingsområdene.

Key words: Toddlers, social development, attachment, emotion regulation, empathy.

Nøkkelord: Småbarn, sosial utvikling, tilknytning, emosjonsregulering, empati.

Heidi Jacobsen er psykolog og PhD med arbeidsted: Nasjonalt kompetansesenter for sped- og småbarns psykiske helse/Regionsenter for barn og unges psykiske helse.

Takk til nasjonalt kompetansenettverk, r-bup Øst og Sør, Barne- likestilling- og inkluderingsdepartementet og ExtraStiftelsen Helse- og Rehabilitering for økonomisk støtte. Til slutt vil jeg takke alle familiene som har gjort denne studien mulig.

heidi.jacobsen@r-bup.no